

Čustvo ljubosumja v luči emocionalne in seksualne (ne)zvestobe

Jealousy in the light of emotional and sexual (un)faithfulness

Saša Kmet

Povzetek

Saša Kmet, univ. dipl. pravnik, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, Poljanski nasip 2, 1000 Ljubljana.

Rezultati nedavnih študij, opravljenih v našem prostoru, prinašajo spoznanje, da vsak četrti Slovenec oz. vsaka peta Slovenka vara svojo partnerico oz. partnerja. Rdeča nit pričujočega sestavka temelji na tej ugotovitvi, vprašanje (ne)zvestobe pa avtor povezuje s čustvom ljubosumja, tj. vrste strahu, ki ga posameznik doživlja takrat, kadar ocenjuje, da obstaja nevarnost, da bi ljubljena oseba začela ljubiti nekoga tretjega. Predstavljene so najpomembnejše psihološke zakonitosti emocije ljubosumnosti in temeljna dognanja o družbeni konstrukciji ljubosumja. Sklepni del članka je namenjen razmejevanju emocionalne in seksualne nezvestobe skozi prizmo njunega dojetanja pri obeh spolih in njunem povezovanju z izbranimi teorijami ljubosumja, kot sta npr. evolucijska in t. i. hipoteza »double-shot«, avtor pa predstavi rezultate tozadevnih empiričnih raziskav tako v Sloveniji kot na tujem. Prispevek se dotika širših relevantnih vprašanj, kot sta pomen emocionalne pismenosti oz. čustvene

inteligence za pripadnika sodobne zahodne civilizacije ter demistifikacija razširjenih zablod o partnerstvu, npr. zmotnih predstav o ljubezni. V partnerskih odnosih nastajajo številne interakcije, ki so pomembne za kriminologijo, viktimologijo in (kazensko) pravo, zato se avtor kratko posveti tudi nekaterim vprašanjem s teh področij, zlasti tematiki medosebnega (partnerskega) nasilja kot posledice ekscesivnega izražanja čustva ljubosumja.

Ključne besede: *ljubosumje, čustva, psihologija, sociologija, kriminologija, evolucija, (ne)zvestoba.*

Abstract

Results of recent studies conducted in Slovenia show that one in four males and one in five females are cheating on their partner. The article is based on this finding: the question of unfaithfulness is related to jealousy, a type of fear experienced when an individual believes there is a danger that the beloved partner might fall for somebody else. There is a description of key psychological mechanisms of the emotion of jealousy and the fundamental findings on the social construction of jealousy. In its conclusion, the article looks at the emotional and sexual unfaithfulness as perceived by either sex and matches them against a few selected hypotheses of jealousy, such as the evolution hypothesis and the so-called 'double-shot' hypothesis. The author presents the results of a number of empirical research projects both in Slovenia and abroad. The article addresses some widely relevant questions, such as the importance of emotional literacy or emotional intelligence for a member of the Western civilisation and the demystification of widely-held misconceptions about partnership and love. Between partners there are many interactions which are of interest to criminology,

victimology and law; for this reason, the author briefly touches upon some questions from these areas, especially the question of interpersonal violence (between partners) as a consequence of excessively expressed jealousy.

Key words: *jealousy, emotions, psychology, sociology, criminology, evolution, (in)fidelity.*

Izhodiščne misli

Vsak četrti Slovenec in vsaka peta Slovenka naj bi varal(a) svojo partnerico oz. partnerja.¹ Do te ugotovitve naj bi se dokopale empirične raziskave, opravljene pred kratkim v našem prostoru. Ker mi relevantni podatki o referencah citiranega preučevanja vsaj v tem trenutku niso dostopni, se do tovrstnih zaključkov razumljivo težko opredeljujem. Kljub temu bi si že z golega izkustvenega vidika drznil celo trditi, da je delež nezvestih prej nekoliko višji kot nižji. A ker gre zgolj za špekulacije, ki ne sodijo v znanstveno sfero, lahko ugotovim vsaj to, da je omenjeni podatek v precejšnji meri razburil zainteresirano javnost in posledično povzročil cel kup bolj ali manj resnega ukvarjanja z obravnavano tematiko.² (Pra)star pregovor razodeva, da mačka zacvili, ko ji stopiš na rep – prav ta življenjska resnica me je spodbudila k pripravi pričujočega prispevka, saj napeljuje k tezi, da gre za perečo temo, ki si zavoljo tega zasluži tudi pozornost psihološko usmerjene kriminologije.³

¹ Podatek v TV-oddaji Trenja z dne 10. maja 2007.

² Pod vprašanji, povezanimi s partnersko (ne)zvestobo, se šibijo številne kvazipsihološke publikacije.

³ Z vlogo ljubosumja v povezavi s psihičnim nasiljem med partnerjema se je v slovenskem prostoru ukvarjal Ambrož (2003: 15–22). Avtor ugotavlja, da je psihično nasilje kompleksen in težko opredeljiv pojav, ki šele v zadnjem času priteguje bolj poglobljeno in sistematično pozornost kriminološke in viktimološke znanosti. Psihična nasilnost v partnerskem odnosu obsega širok spekter ravnanj, od očitne verbalne nasilnosti do najbolj prefinjenih in težko razpoznavnih manipulacij, ki bistveno večkrat kot fizično nasilje potekajo vzajemno, tako da je včasih težko potegniti jasno ločnico med 'storilcem' in 'žrtvijo'. Čeprav psihično nasilje ni in ne more biti predmet kazenskopravne intervencije, se zdi prav, da se kriminologija in viktimologija z njim ukvarjata in tako prispevata k zavedanju, da gre za resno viktimizacijo, ne pa morda samoumevnost ali neizbežnost. Prim. tudi Hatfield in Rapson, 2005: 183–190.

Že bežno 'zdravorazumsko' razmišljanje o psihologiji partnerskih odnosov opozarja na vrsto pomembnih vprašanj, ki si jih je mogoče zastaviti v luči nakazanega problema. Ustavimo se, še preden smo sploh dobro začeli – pri definiranju pojma prešuštva.⁴ Večina ljudi bi najbrž soglašala z ugotovitvijo, da lahko govorimo vsaj o dveh (pod)vrstah nezvestobe – emocionalni in seksualni. Na tej točki pa se poti razidejo v mnogo smeri. Ali morata obe (pod)vrsti obstajati skupaj ali ne? Ali je seksualna nezvestoba nujno posledica emocionalne? Kakšno je dožemanje vsebine in pomena obeh pojmov glede na spol razmišljajočega subjekta? Kje so tiste meje, onkraj katerih upravičeno zaključujemo, da je dejansko prišlo do varanja? Ali je vsak znak naklonjenosti, ki jo morebiti (ob/za)čutimo do tretje osebe, ki ni naš partner, že problematičen ali gre vendarle za 'normalno' dogajanje? Kje na široki daljici možnih oblik telesnega stika med dvema osebama, ki nista partnerja, gre postaviti ločnico (ne)zvestobe in ali je to sploh pomembno? Najbrž je jasno, da bi lahko našteval skoraj v nedogled. V nakazanih okvirih se bo torej gibalo moje zanimanje in raziskovanje v nadaljevanju tega članka.

Čeprav je ljubezen nedvomno čustvo, je ljubezenski oz. partnerski odnos mnogo več kot to. Vsak odnos zajema skupek ravnanj obeh partnerjev, pa tudi sistem drugih emocij, ki se pojavljajo v njem. Ne gre zanikati dejstva, da je s (potencialno) nezvestobo integralno povezano čustvo, dobro (po)znano vsem tistim, ki smo kadarkoli ugotovili, da se naši partnerji udeležujejo v široki paleti življenjskih interakcij z drugimi ljudmi. Ti bi v skrajnem primeru lahko celo prevzeli naše mesto – gre seveda za ljubosumje. V pričujočem sestavku se bom ljubosumju posvetil tako s psihološkega kot sociološkega vidika, tj. družbene konstrukcije čustva ljubosumja. Spoznanja bom skušal smiselno povezati z vidika rezultatov nedavne v slovenskem prostoru opravljene odmevne znanstvene raziskave, ki je ovrgla nekatere domnev(a)ne predpostavke v zvezi z dožemanjem seksualne in emocionalne (ne)zvestobe skozi prizmo (evolucijsko-psiholoških) razlik med moškimi in ženskami. Rdeča nit v ozadju pa ostaja očitna – če razumemo temeljne mehanizme ljubosumja, lažje razumemo tudi z njim povezane (praviloma vedenjske) pojavnosti, zanimive za kriminologijo.

⁴ Besede prešuštvo, nezvestoba, varanje ipd. bom v tem sestavku uporabljal kot sinonime, prav tako pojma čustvo in emocija. O siceršnjem razlikovanju med njima gl. npr. Lamovec, 1984: 121. Sorodno kot sinonima razumem termina čustvena inteligentnost in čustvena pismenost, čeprav nekateri avtorji (npr. Wilks, 2007: 10) navajajo, da naj bi bila »čustvena pismenost čustvena inteligentnost v praksi«.

Ljubosumje v partnerskem odnosu

TEZA

*Trenutka bit polzi v relativnost,
ko ni je sile v službi preobrazbe;
oblast besed z obronkov izobrazbe,
duši, kar je, vrhovno kreativnost ...*

»Ljubosumje je vrsta strahu, ki ga subjekt doživlja takrat, kadar ocenjuje, da obstoji nevarnost, da bi ljubljena oseba pričela ljubiti nekoga tretjega. Pozitivna funkcija čustva ljubosumja je v motivaciji osebe k akciji, s katero bo obdržala partnerjevo ljubezen.« (Milivojević, 2004a: 584).⁵ Že ta izhodiščna definicija prinaša

⁵ Vsi prevodi v članku S. K. Primorac (1999: 85–87) nasprotno opozarja na nesmiselnost ljubosumja. Avtor meni, da je za ljubosumje značilno 'stvarnopravno' dojetje medosebnih odnosov, ki je osnovano na načelih posesti in pravic. Vendar pa ljudje, vključno z zaljubljenimi pari in zakonci, nismo stvari, zato so oblastveni odnos do partnerja, pričakovanja in zahteve po ekskluzivnosti ter izterjevanje 'pravice' do ljubezni in naklonjenosti po njegovem povsem zgrešeni. Poleg tega naj bi bili naklonjenost in ljubezen čustvi, ki nista stvar razumske izbire, zato ju tudi ni mogoče izterjati. Ljubosumje naj bi nastalo na temelju prepričanja, da je 'količina' ljubezni, ki jo lahko posameznik občuti in (raz)da, omejena (kar drži, gl. op. 10), zato bo ljubezen, ki jo bo B naklonil(a) C-ju, nujno odvzeta A-ju. Zadnja domneva je preveč radikalna in ustreza napačni predstavi o ljubezni, da je mogoče ljubiti le eno osebo hkrati (prim. op. 10), kar avtor sicer pravilno ugotavlja, vendar pa je na tej osnovi utemeljevati (ne)smiselnost (ne)zvestobe vsaj zelo občutljivo. Prav tako je problematična navedena avtorjeva trditev, ki osvetljuje njegov pogled na razmerje med razumom in čustvi oz. napeljuje k sklepu o prepadu med tema pojavnostma (gl. op. 7). V nasprotju z dominantnim prepričanjem, da so emocije iracionalne in kaotične, velja, da so čustva vedno logična oz. smiselna. Njihove logike res ne gre iskati v zdravem razumu, ki velja za večino ljudi v neki kulturi, temveč v individualni logiki subjekta, na podlagi katere ocenjuje Sebe, Druge in Svet (Milivojević, 2004a: 14). Prim. nasl. op. Naj na tem mestu odgovorim tudi na nekatere pomisleke, ki postavljajo pod vprašaj moje 'favoriziranje' Z. Milivojevića kot avtoritete (vsaj) na področju psihologije emocij. Številni renomirani strokovnjaki priznavajo, da eden najnovejših in najbolj izpopolnjenih teoretičnih modelov čustvovanja, tj. model krožne emocionalne reakcije (model KER), ki ga je razvil omenjeni uveljavljeni srbski transakcijski analitik, po svoji originalnosti, sistematičnosti, konsistentnosti in usmerjenosti k praksi sodi med psihološke konstrukcije svetovnega razreda. Avtor podrobno preučuje ter pojasnjuje strukturo, funkcijo, komunikacijsko vlogo in patologije številnih čustev. Model KER temelji na spoznanjih transakcijske analize, vsebuje pa tudi prvine psihoanalize, eksistencialističnih psihoterapij, splošne teorije sistemov, vedenjske (behavioralne) terapije in kognitivnih terapij. Dovolj argumentov torej (in še več bi jih lahko naštel), ki po mnenju mnogih ljudi ne samo opravičujejo, temveč tudi upravičujejo tovrstno referenco.

nekaj relevantnih spoznanj. Najprej na prvi pogled presenetljivo ugotovitev, da je ljubosumje v osnovi strah. Presenetljivo zato, ker si ljudje ljubosumnega človeka po navadi radi predstavljamo skozi podobo napadalnega ali celo nasilnega osebk, ki tako skuša obdržati, »kar mu gre«. Ob tem se nam v spomin pritihotapi še spomin na kakšen konkreten primer zločina iz 'strasti' in krog je sklenjen. Kot bomo videli kmalu v nadaljevanju, pa gre v resnici za vprašanja različnih emocionalno-vedenjskih sklopov, ki izvirajo iz temeljnega strahu. Ti se razlikujejo tudi v luči namena oz. cilja čustva ljubosumja – ohranitev partnerskega odnosa namreč ni vedno v ospredju (pa tu ne izražam posmehljivosti do tovrstnih, za nekatere morda preveč idealističnih pogledov).⁶

Dalje – bodimo pozorni na termin *ljubljen osebka*. Mar to pomeni, da ni ljubosumja brez (predhodne) ljubezni? A kaj, ko smo v vsakdanjem življenju kar naprej ljubosumni (vsaj izražamo se tako)⁷ – na pregovorni sosedov nov avto, na sošolčevo boljšo oceno,

⁶ »Čustvo je subjektivna reakcija na pomembno ocenjeno dražljajsko situacijo, ki ga fiziološko, motorično, miselno in motivacijsko pripravlja na prilagoditveno aktivnost.« (*Ibid.*: 15) Model KER zajema naslednje faze čustvenega odzivanja: (1) dražljajska situacija, (2) zaznava dražljaja, (3) apersepcija (pripisovanje pomena dražljaju), (4) vrednotenje dražljaja, (5) emocionalna telesna reakcija, (6) težnja k akciji, (7) miselne operacije, (8) akcija. Vsaka akcija povratno vpliva na dražljajsko situacijo in tako se krog sklene (*ibid.*: 37–51). Model čustvovanja ponuja tudi Wilksova (2007: 24), v njegovem okviru pa obravnava stopnje: (1) dogodek ali dogajanje – sprožilec; (2) čustveni odziv; (3) priložnost, da na novo pregledamo čustveni odziv; (4) novo ravnanje; (5) novo življenje. Prva stopnja ustreza dražljajski situaciji v modelu KER, druga pa pravzaprav zajema vse nadaljnje faze tega modela. Preostale stopnje so posledica kritičnega pregleda lastnih domnev, vrednot in prepričanj, ki vplivajo na čustvovanje, kar bi prilagojeno modelu KER ustrezalo (morebitnemu) pojavu t. i. tericarne kognicije (Milivojević, 2004a: 62–74). Vsako neprijetno čustvo je izraz porušene skladnosti med nastalimi spremembami in subjektivnim referenčnim okvirom, tj. sistemom predstav, ki jih ima o Sebi, Drugih in Svetu. Ker vsak referenčni okvir teži k lastnemu ohranjanju oz. če to ni mogoče, k prilagajanju porušenega ravnovesja, se subjekt pod vplivom čustvovanja angažira v prilagoditveni aktivnosti. Kadar je dražljajska situacija spremenljiva, skuša subjekt (poenostavljeno rečeno) prilagoditi svet sebi (t. i. aloplastična adaptacija), kadar pa je nespremenljiva, prilagaja sebe svetu (t. i. avtoplastična adaptacija) (*ibid.*: 52–61). Pri ravnanju na podlagi čustva ljubosumja lahko pride do obeh glavnih (pod)vrst adaptacije, kot bomo videli v nadaljevanju. V osnovi pa velja, da ljubosumnost služi kot motivacijski faktor za vedenje, usmerjeno v odvrnitev oz. onemogočenje grožnje pomembnemu odnosu (Buss *et al.*, 1992: 251–255).

⁷ Napačno poimenovanje oz. prepoznavanje emocij je le kaplja v morju primerov nepoznavanja in nerazumevanja zakonitosti čustvovanja. Nezanje samo po sebi morda niti ne bi predstavljalo tako velikega problema, a vendar so lahko njegove

nadaljevanje opombe 7

posledice na področju, ki v največji meri determinira večino človeške populacije, še kako hude. Tradicionalni pogledi na zakonitosti človekovega mišljenja, vedenja in čustvovanja so namreč neutrudno poudarjali in povečevali pomen visokega inteligenčnega količnika (IQ) za uspeh in srečo v življenju. Vzročna zveza med klasično (kognitivno) inteligenco in osebnim zadovoljstvom je bila morda potrjena v redkih primerih posameznikov, ki so se na podlagi tovrstnih sposobnosti uspeli povzpeti na visoke družbene položaje, kjer so lastno izpolnitev reducirali zgolj na kriterije poslovnega uspeha. Pa jim vendarle ni nekaj manjkalo? Ali jim je še tako visok IQ omogočal najti tudi varno izpolnjujoče zavetje v medosebnih, predvsem pristnih intimnih partnerskih odnosih? Čeprav opazko razširimo v 'nore' umetniške ali katere druge sfere, ostaja dejstvo, da je za 'povprečnega' človeka (in ta nas zanima) bolj pomembno nekaj drugega. Standardni koncept inteligence, ki se meri s količnikom IQ, v svojem bistvu vsebuje mit o razcepu med razumom in čustvovanjem, ki je kljub mnogo pozitivnim premikom še vedno dokaj trdno zakoreninjen v miselnosti zahodne civilizacije. Prim. Šadl, 1999. Kritiki konstrukta inteligence, vsebovanega v merjenju zgolj omejenega števila verbalnih in matematičnih veščin, so se v nasprotju s prevladujočimi družbenimi vzorci vprašali, koliko je ta inteligenca zares pomembna v resničnem življenju. V takih (vsaj v strokovnih krogih ugodnih) razmerah se je pojavil koncept multiplih inteligenc (Gardner, 1993), ki je postavil pod velik vprašaj smiselnost obstoječega favoriziranja IQ. Salovey in Mayer (1990: 185–211) sta definirala pojem čustvene (emocionalne) inteligence, kar so mnogi tradicionalisti doživljali kot *contradictio in adiecto*. Pojem emocionalna nepismenost sta sicer prva uporabila Freedman in Sweet (1954: 335–368), podobno eden najvidnejših transakcijskih analitikov C. Steiner (1984: 26–37). Vse je bilo tako pripravljeno za svetovni *best-seller* D. Golemana (1995), ki je učvrstil nov pogled na emocije tako v strokovnih kot laičnih krogih. Osnovna teza, iz katere izhaja koncept čustvene inteligence, je ta, da so tako lastne kot emocije drugih ljudi izredno pomembni vidiki stvarnosti, saj je le tako mogoče definirati vrednostne sisteme v sebi in drugih, ki se izražajo skozi čustvovanje. Le tisti, ki je tega sposoben, bo podoživel ustrezno podobo realnosti, na podlagi katere bo uspešno 'upravljat' s svojim socialnim življenjem. Salovey (1990: 185–211) je denimo definiral pet veščin emocionalne inteligence: (1) *(pre)poznavanje lastnih čustev*, ki je bistveno za razumevanje samega sebe; (2) *'upravljanje' s čustvi*, ki predpostavlja sposobnost nadzora nad doživljanjem in izražanjem emocij; (3) *samomotiviranje*, pod katerim razumemo oblikovanje akcijske čustvene energije, usmerjene k želenim ciljem; (4) *(pre)poznavanje emocij drugih ljudi*, kar omogoča dobro razumevanje okolice in ustrezne socialne stike z drugimi; (5) *'upravljanje' z odnosi* kot veščina, ki zajema sposobnost empatije in vplivanja na emocionalna stanja sočloveka. Steiner (1996: 33) je emocionalno pismenost definiral takole: »Če smo emocionalno pismeni, doživljamo čustva, vemo, katera so in kako so intenzivna, zavedamo pa se tudi tega, kaj jih povzroča v nas samih in v drugih. Naučili smo se, kdaj in kje jih lahko/moramo izražati ter na kakšne načine jih lahko nadzorujemo. Vemo, kako emocije vplivajo na druge in za to prevzemamo odgovornost.« Avtor razlikuje osem stopenj na lestvici emocionalne zavesti: (1) *čustvena omrtvičenost* (posameznik nikoli ne doživlja

nadaljevanje opombe 7

čustev), (2) *telesni občutki* (posameznik doživlja senzacije, vendar jih ne prepozna kot emocije), (3) *kaotično doživljanje* (posameznik doživlja emocije, vendar jih ne zna opisati z besedami), (4) *lingvistična linija* (posameznik je čustva sposoben označiti verbalno), (5) *diferenciacija* (posameznik prepozna različne emocije in različne intenzitete njihovega doživljanja), (6) *vzročnost* (posameznik definira vzročno zvezo med dražljajsko situacijo in nastankom čustva), (7) *empatija* (posameznik razume emocije drugih ljudi in je sposoben sočustvovati z njimi), (8) *interaktivnost* (posameznik prepozna čustvene transakcije v medosebnih odnosih). Wilksova (2007: 10–12) obravnava šest kategorij čustvene inteligentnosti: (1) *poznavanje svojih čustev*, (2) *obvladovanje čustev*, (3) *motiviranje samega sebe*, (4) *prepoznavanje čustev v drugih*, (5) *sposobnost za odnose*, (6) *preoblikovanje čustev*. Pričujoči, morda za koga predolg ali celo nepotreben ekskurz k fenomenu emocionalne inteligence ponazarja skromen poskus, opozoriti na po mojem vtisu še vedno prevladujočo človekovo ignoranco do spoznanj, ki so jih razvile generacije vrhunske psihologije in ki skušajo usmeriti naša življenja na 'prave' tirnice. Pri tem imam v mislih veliko število ljudi, ki ob vsakršnih omembah psiholoških dognanj izražajo vsaj posmehljivost. Paradoks je v tem, da gre praviloma za posameznike, ki se na svojih življenjskih poteh srečujejo s številnimi psihičnimi in posledično socialnimi težavami. Kljub temu pa so prepričani, da imajo sami najbolj prav, in zavračajo vsakršne dobronamerne napotke. To je navsezadnje njihova nesporna pravica, a za kakšno ceno? Ob tem se vendarle zavedam, da prevladujoča družbena klima ni ravno v pomoč. Če se omejim na zgolj navidezno absurden, a izjemno pomenljiv (lingvistični) primer ljubezni, je paradoksalno, da je ravno v zahodnem svetu, ki v nasprotju z vzhodnjaškimi tradicijami še vedno v večini pojmuje romantično ljubezen kot najpomembnejše človekovo udejstvovanje, prisotno tako izrazito pomanjkanje izrazov, s katerimi bi lahko opredelili zakonitosti temeljnih medosebnih odnosov, ki pa se med sabo razlikujejo v kvalitativni meri (vse to naj bi bile 'ljubezni': partnerska, starševska in otroška, bratska in sestrška, prijateljska, agape, karitas, filantropija itn.). V stari Grčiji so denimo za vse našete družinske, prijateljske, univerzalne idr. ljubezni uporabljali lastne edinstvene izraze, podobno je npr. še dandanes na Japonskem. Dejstvo, da mi vse pojmujejo kot eno, le še zastruje zmedo na tem področju, saj se ne gre zanesti na pričakovano tezo, da naj bi bil družbeni pomen čustvovanja premo sorazmeren s širino besednjaka, ki označuje tovrstne psihološke kategorije. O tem paradoksalnem razcepu med Vzhodom in Zahodom gl. odlično zgodovinsko, religiozno, mitološko, psihološko in filozofsko analizo D. de Rougemonta (1999). Prim. Milivojević, 2004b: 20–32. Da bi bila mera polna, se pogosto ne morem otresti vtisa, kako celo strokovnjaki narobe razumejo ali vsaj poimenujejo nekatere temeljne psihološke kategorije, pa naj gre za izjave v medijih ali navedbe v literaturi. Tako renomirana britanska psihoterapevtka F. Wilks v svojem znanem delu *Intelligent Emotion* (2007) denimo ne razlikuje med čustvom in občutkom, neprijetnim in negativnim (ponekod celo 'grdim') čustvom, emocijo sreče pojasnjuje kot cilj, ne pa kot posledico uresničene posameznikove vrhovne vrednote itn. Naštete resne napake v terminologiji oz. fenomenologiji psihologije čustev je mogoče odkriti že ob bežnem preletu monografije, kaj šele, če bi se človek vanjo podrobneje poglobil.

na nasprotnikovega goloba pismonošo, ki se je pred našim vrnil s predvidene destinacije ... V teh primerih gre v resnici za čustvo zavisti, pri katerem ocenjujemo, da nekdo uživa neko dobrino oz. vrednoto, do katere imamo mi sami enako ali celo večjo pravico (*ibid.*: 382).⁸ Skratka, drži, kar sem že nakazal – *ni ljubosumja brez ljubezni*. Narava ljubezenskega odnosa predpostavlja možnost, da partner v kateremkoli trenutku preneha vračati ljubezen. To se lahko zgodi iz različnih razlogov, zato obstaja več vrst strahu pred izgubo ljubezni;⁹ kadar je v igri še tretja oseba, pa govorimo o čustvu ljubosumja.¹⁰

⁸ Wilksova (*ibid.*: 112–114) sicer najprej loči čustvi zavisti in ljubosumja, nato pa v poglavju z naslovom Korenine ljubosumja navaja teorije o nastanku zavisti.

⁹ Če ljubezen opredelimo kot čustvo ali kot skupek ravnanj, ki se odvijajo v interakciji med partnerjema, govorimo o pojavnosti trenutka, v longitudinalnem smislu pa je ljubezen v prvi vrsti odnos (Milivojević, 2004b: 40–50). Čustvo ljubezni ni enotno, kot bi se morda zdelo na prvi pogled, saj vsebuje več skupin (pod)čustev, ki jih zgolj omenjam, saj bi podrobnejša obravnava presejala namen tega prispevka: (1) sistem (brez)pogojne ljubezni, (2) sistem (brez)pogojne ljubljenosti, (3) sistem (brez)pogojne samoljubezni, (4) sistem (samo)zaljubljenosti (Milivojević, 2004a: 562–576). Sam v tem smislu uporabljam poimenovanje 'sistem čustva ljubezni', ki ga razlikujem od kategorije 'sistem čustev (v) ljubezni' (oz. ljubezenskem odnosu), tj. skupka vseh tistih (drugih) emocij, ki se pojavljajo v partnerstvu in so združljive z obstojem ljubezni – npr. simpatija, želja, skrb, sočutje, spoštovanje, žalost, jeza itn., pa tudi že omenjena ljubezenski strah in ljubosumje. Ker je ljubezen čustvo, ki ga »subjekt doživlja do objekta, ki ga ocenjuje kot izredno vrednega in kot sestavni del svojega intimnega sveta« (*ibid.*: 560), emociji, kot sta npr. prezir in sovraštvo, v partnerskem odnosu nimata kaj iskati, saj sta produkta ocenjene nevedne oz. zle narave naslovnikove osebnosti. Nikoli pa ni odveč poudariti, da je npr. čustvo jeze, ki izvira iz odnosa do partnerjevega vedenja in nebitja kot celote, normalno ali celo značilno za ljubezenske odnose. Na tem mestu nikakor ne gre za kakršnokoli veselje do vseobsežnega teoretiziranja, temveč za zavedanje, da nas obkroža 'zavidljivo' obsežen skupek ljudi, ki enačijo jezo z zavračanjem oz. so prepričani, da je pojav jeze negacija ljubezni.

¹⁰ Kulturni vzorec zahodnemu človeku zapoveduje, da *mora* biti monogamen. Prepričanje, da je *mogoče* na neki časovni točki ljubiti le eno osebo, pa je zmotna predstava o ljubezni (Milivojević, 2004b: 336–352). Težava je namreč zgolj v tem, da vsaka resnična ljubezen terja internalizacijo (ponotranjenje) ljubljenega objekta, ki tako postane psihična vsebina znotraj subjektove 'egomeje'. Nekoliko poenostavljeno bi lahko rekli, da so omejene zmogljivosti našega možganskega delovanja tiste, ki preprečujejo, da bi denimo ljubili deset ljudi naenkrat (seveda poleg omejenosti psiholoških in fizičnih sredstev, ki jih lahko investiramo v tovrstna razmerja; količine časa, ki ga lahko porabimo z drugimi, itn.). Hvala (2000: 75–76) tak ljubezenski 'slog' označi s pojmom poliamornost, vendar njegovo negacijo preveč poenostavljeno vidi zgolj v družbeno-moralnih normah. O predstavah o ljubezni in (ne)obstoju vzročnih zvez med poli-/monogamnimi kulturami in družbeno konstrukcijo čustva ljubosumja več v nadaljevanju.

Subjektova reakcija na osnovno čustvo specifičnega strahu pred izgubo ljubljene osebe se praviloma izrazi v enem od štirih emocionalno-vedenjskih sklopov, ki jih pogosto poimenujemo tudi kot 'taktike' ljubosumja. Gre za sklope (1) jeza-napad, (2) sovraštvo-uničenje, (3) žalost-umik in (4) strah-ugajanje.¹¹ V živalskem svetu, pri majhnih otrocih in v tradicionalnih družbah je (bil) vedenjski sklop *jeza-napad* usmerjen proti vsiljivcu, njegov cilj je (bil) namreč zastrašiti, pregnati ali ponižati nasprotnika. Pri odraslih ljudeh, ki opuščajo 'necivilizirano' izražanje ljubosumja,¹² pa je sklop jeza-napad praviloma naslovljen na ljubljeno osebo, ki je doživeta kot 'zapeljivi' krivec za nastalo situacijo. Kadar zahteva za spremembo partnerjevega obnašanja ne doseže svojega cilja, pride do t. i. eskalacije – jeza preide v bes, bes v fizično nasilje.¹³ A tako šele nastane paradoks – ljubezenski odnos lahko postane neka vrsta kletke, v kateri nobeden od partnerjev ne občuti zadovoljstva. Akcija, ki naj bi preprečila izgubo ljubljene osebe, postane njen vzrok (*ibid.*: 586–587).

¹¹ V jeziku psihologije čustev govorimo o t. i. metaemocijah. Gre za situacijo, v kateri je doživljanje nekega čustva (v primeru ljubosumja temeljnega strahu) dražljajska situacija za pojav drugih čustev (v tem primeru jeze, sovraštva, žalosti ali strahu) in iz njih izhajajočih akcij (napada, težnje po uničenju, umika ali ugajanja) (Milivojević, 2004a: 85–86). Vidimo torej, da se lahko dražljajske in metaemocije med seboj kvalitativno razlikujejo. Kadar pa je 'izvedena' emocija enaka 'originalni' (npr. strah zaradi strahu), obstaja nevarnost za nastanek t. i. metaemocionalne eskalacije, ki jo uvrščamo v kategorijo pretiranih čustev, tj. tistih emocij, katerih intenziteta je objektivno prevelika oz. njihovo trajanje predolgo (*ibid.*: 150).

¹² Gre za ugotovitev, ki (tudi) v primeru jeze velja na globalni ravni. Subjekt občuti t. i. nesocializirano jezo takrat, kadar ocenjuje, da nekdo, ki je šibkejši od njega, ogroža izpolnitev neke njegove želje, kar ga vodi v prepričanje, da ga lahko prisili v spremembo obnašanja. Nesocializirana jeza je značilna za otroke in nesocializirane odrasle, še posebej pa za deviantne skupine, v katerih sta celotna hierarhija in položaj posameznikov zasnovana izključno na fizični moči. Prevalitev poudarka z moči na pravo vodi v t. i. socializirano jezo, kar odgovarja zgodovinskemu prehodu od vladavine močnejšega k vladavini prava. S principom prava je sicer nemočnemu posamezniku omogočeno, da se 'jezi' na močnejšega od sebe, če ta neupravičeno ogroža njegove pravice. Predpogoj za to možnost je obstoj družbenih institucij, odgovornih za zaščitno individualnih pravic – policije, sodstva in kazenskega sistema (*ibid.*: 321). O stičnih točkah med čustvom jeze in ideološkimi temelji kazenskega prava gl. sistematično Kmet, 2007a: 231–252; 2007b: 46–60.

¹³ Jeza se lahko izraža z neverbalnimi ali verbalnimi signali, v skrajnih primerih pa tudi v obliki fizičnega nasilja. Triada neverbalno-verbalno-fizično izražanje jeze predstavlja t. i. mehanizem eskalacije jeze. V večini primerov se jeza namreč izraža v najmanjši potrebni meri, intenzivnost pa se stopnjuje glede na (ne)uspešnost. Mehanizem je v svoji osnovi ekonomičen, saj deluje po principu minimalne energije, potrebne za doseganje spremembe tujega obnašanja (Milivojević, 2004a: 322–326).

Če subjekt reagira s sklopom *sovražstvo-uničenje*, postane destruktiven, destrukcija pa je usmerjena ali proti ljubljeni ali proti tretji osebi. Bistveno je, da sta oba doživeta kot dehumanizirana sovražnika, ki ju je treba uničiti. Nasprotnika zato, ker brez kakršnega koli subjektovega povoda skuša zavestno in namerno uničiti njegov partnerski odnos, partnerja pa zato, ker ga je prevaral oz. uničil njegovo življenje, kar kliče po maščevanju. Milivojević (*ibid.*: 588) predstavi rezultate raziskav, ki dokazujejo, da naj bi bila kar tretjina vseh umorov motivirana s čustvom ljubosumja (in znotraj njega emocionalno-vedenjskega sklopa sovražstvo-uničenje), pri čemer je žrtev pogosteje partner kot tretja oseba. Kljub temu za to trditev ne ponuja nobenih referenc niti ne navaja podatkov, za katere prostorske in časovne razsežnosti naj bi šlo.¹⁴ Hatfieldova in Rapson (2005: 182) sta radikalna: »Moško ljubosumje je glavni razlog za nasilje nad partnerkami in umore partnerk v svetovnem rangu.« Na tem mestu lahko vendarle zaključim s splošno ugotovitvijo, da so čustvo ljubosumja in z njim pogojene akcije še kako relevantne tudi s kriminološkega, viktimološkega in kazenskoopravnega vidika.¹⁵

¹⁴ Tudi Hatfieldova in Rapson (2005: 182) navajata, da so v zahodnih kulturah moški bolj nagnjeni k destruktivnemu nasilju nad partnerkami kot proti tretji osebi. Iz ZDA prihajajo podatki, da sta pribl. dve tretjini žensk, ki iščejo zavetje v varnih hišah in podobnih institucijah, žrtvi ekscesivnega partnerjevega ljubosumja. Analogno večina nasilnih žensk priznava, da so (bile) v svojih dejanjih motivirane z ljubosumjem. Kljub temu je bila do pred kratkim z vidika kazenskega prava ljubosumnost kot motiv za kaznivo dejanje sprejeta kot dejstvo, ki je vsaj olajševalna okoliščina oz. celo lažja pravna kvalifikacija dejanja. O primerih Anglije, Teksasa, Maroka in Brazzilije gl. *ibid.*: 182–183. Ambrož (2003: 18) potrjuje, da so tudi sodišča na področju nekdanje Jugoslavije zelo različno vrednotila ljubosumje kot motiv storilca kaznivega dejanja. Karikirano bi lahko rekli, da je toleranca do tega pojava upadala z naraščanjem zemljepisnega vzporednika sodišča oz. da je bil motiv, ki je nekje lahko pomenil olajševalno okoliščino, drugod oteževalna okoliščina ali celo razlog za očitek kvalificirane oblike kaznivega dejanja.

¹⁵ Sklopa *žalost-umik* in *strah-ugajanje* sta za nas manj pomembna, a ju navajam zaradi zaokroženosti. Pri prvem gre za subjektov umik, ki naj bi pri partnerju povzročil čustvo krivde, sporočilo pa je naslednje: *Zaradi tebe trpim, ti pa boš, če me ljubiš, prenehal s takim obnašanjem in me ponovno osrečil*. Namen drugega sklopa, ki se kaže skozi akcije, ki godijo partnerju in ga zadovoljujejo, pa je sporočilo, koliko je subjekt v resnici 'dober' in kaj bi partner izgubil, če bi ga zapustil (Milivojević, 2004a: 588–589). V prvem primeru gre za očiten pojav pasivne agresivnosti (ki je je med Slovenci ogromno), v drugem pa bi se marsikdo najbrž vprašal, kam se je skrtil subjektov (pojem uporabljam, kot se razume v laičnem jeziku) ponos. White in Mullen (1989) se posvečata zlasti sklopoma sovražstvo-uničenje in strah-ugajanje, poročata pa tudi o psiholoških mehanizmih samoobtoževanja (Razumem, da me je prevaral(a), ves teden sem bil(a) tako utrujen(a), da nisem želel(a) spati z njim/njo.) in zanikanja (Pa saj sta samo prijatelja, dobra prijatelja.) pri potencialno ljubosumnih partnerjih.

Pri ljubosumnosti gre torej za globoko neprijetno čustvo, ki se pojavi, kadar je pomemben odnos ogrožen zaradi (morda namišljenega) tekmeča. Ker so socialni odnosi že po svoji naravi zapleteni, ne preseneča, da je tudi ljubosumnost po svoji naravi zelo kompleksna. Analogno kot Milivojević večina avtorjev (npr. White, Mullen, Gehl, Vaidya, povz. po Temnik, 2006: 7) soglaša z dejstvom, da so glavne komponente fenomena ljubosumnosti jeza, strah in žalost. »Osnovni konflikt ljubosumnosti vključuje *trikotnik dveh oseb istega in ene osebe nasprotnega spola*. Tipično gre za situacijo, ko ima ljubosumna oseba dolgoročni odnos, ki ga ogroža vsiljivec istega spola. Takšna situacija povzroči, da se oseba počuti razdvojena nekje med ljubeznijo in sovraštvom; med jezo, žalostjo in strahom.« (Ibid.: 7, poud. v orig.)¹⁶

Kot velja za vsako čustvo, sta tudi doživljanje in izražanje ljubosumnja lahko (ne)ustrezna, v okvirih kazenskega prava oz. kriminologije pa nas bodo v največjem številu primerov zanimale prav akcije, izvirajoče iz neustreznega ljubosumnja. Ustrezna (primerna, adekvatna) čustva so tiste emocionalne reakcije, ki (a) ustrezajo dražljajski situaciji in (b) katerih izražanje je socialno sprejemljivo. »Primerno čustvo je vsaka emocionalna reakcija, ki objektivno ustreza dražljajski situaciji s svojo kvaliteto (vrsto emocije), intenzivnostjo, trajanjem in načinom izražanja.« (Milivojević, 2004a: 126.)¹⁷ Ustrezno ljubosumje je tisto, (1) ki se pojavi v situacijah, v katerih zares obstaja možnost, da nekdo

¹⁶ Strinjati se velja z ugotovitvijo, da gre v večini primerov res za tovrsten trikotnik, a vendar se *a contrario* na trenutke že dozdeva, da avtorica preveč radikalno izključuje slučaje istospolnih razmerij. Prav tako lahko sintagma *med ljubeznijo in sovraštvom* vsaj laičnega bralca napelje oz. zgolj podkrepi že tako razširjen mit, da sta ljubezen in sovraštvo nasprotni emociji. To pa seveda ne drži, saj je nasprotje (če se že tako izražamo) vsakega čustva kvečjemu nečustvo oz. ravnodušnost. K temu zavedanju zavajajoče navedbe v strokovni literaturi (npr. Wilks, 2007: 12) zagotovo ne pripomorejo. »Strah se boji izgube ljubezni, *sovrašтво je druga stran njenega kovanca*, tako depresija in osamljenost hrepenita po ljubezenski strasti.« (Ibid.: 186, poud. S. K.) Wilksova poleg navedenega podlega tudi zaskrbljujočemu mehanizmu opredmetenja oz. reifikacije čustev (kako se lahko strah nečesa boji, kako lahko depresija in osamljenost hrepenita po nečem?), ki odreka popolno pripisljivost in posledično odgovornost za čustvovanje konkretnemu subjektu, avtorica pa mestoma še na nekatere druge načine mistificira fenomen emocij.

¹⁷ Doživljanje oz. izražanje vsake emocije je lahko (ne)ustrezno s (1) situacijskega ali (2) značajskega vidika. Pri tem je prvi manj problematičen, saj se vsakemu izmed nas, pa naj bomo še tako emocionalno pismeni, kdaj pripeti, da v neki situaciji čustvujemo in delujemo neprimerno (seveda s tem ne želim reči, da ni nič narobe z ravnanjem posameznika, ki prvič občuti ljubosumje in posledično ubije svojega partnerja). Oblik t. i. *karakteropatskega* ljubosumnja,

tretji pridobi intimno naklonjenost ljubljene osebe,¹⁸ (2) ki se izraža na družbeno sprejemljiv način,¹⁹ in (3) ki se izteče v dejansko ohranitev obstoječega partnerskega odnosa.²⁰ Kljub morebitni manjši stopnji zanimivosti za kriminologijo pa so z gledišča psiho(pato)logije še kako relevantni primeri t. i. deficitarnih čustev, ko se ljubosumje ne doživlja oz. izraža, a bi se objektivno 'moralo'.²¹

Kadar ljubezenski odnos zaznamujejo (napačne) predstave o ljubezni enega ali obeh partnerjev, so možnosti za disfunkcionalno razmerje toliko večje.²² V luči tematike tega prispevka je pomembno

tj. značajske črte osebe, ki skozi vse življenje in z različnimi partnerji doživlja neustrezno ljubosumje, pa je več. Ljubosumje *iz inferiornosti* izhaja iz subjektovnega manjvrednostnega kompleksa, zaradi katerega oseba verjame, da je zgolj vprašanje časa, kdaj ji bo nekdo 'boljši' prevzel ljubljeno osebo. *Projektivno* ljubosumje izvira iz obrambnega mehanizma projekcije, pri katerem subjekt drugemu pripisuje svoje lastne zavedne ali nezavedne želje, fantazije in impulze. Na tem mestu si dovoljujem izkustven medklic, da je ta vrsta ljubosumja v vsakdanjem življenju bolj pogosta, kot bi si morda predstavljali. Manifestacij ljubosumja, ki že posegajo na področje psihopatologije (npr. paranoidno, nevrotično, psihotično, patološko idr.), tu ne bom obravnaval. Gl. Milivojević, 2004a: 591–594, 596–597.

¹⁸ Po tem kriteriju ločimo ustrezno *reaktivno* in neustrezno *fantazmatsko* ljubosumje. Nekateri avtorji (npr. Harris, 2004: 62–71) govorijo v tem primeru tudi o t. i. morbidni ljubosumnosti, ki jo uvrščajo v kategorijo obsesivno-kompulzivnih motenj.

¹⁹ Problematičnost v tem smislu je očitna v manifestacijah sklopa sovraštvo-uničenje, pa tudi pri žalosti-umiku, saj lahko ta v skrajnih primerih privede tudi do samomora.

²⁰ Pri tem kriteriju govorimo o primernem *konstruktivnem* in neprimernem *destruktivnem* ljubosumju. Kljub temu pa bi morali biti na tem mestu dokaj previdni, saj gre vendarle za ideal(istič)no situacijo, h kateri še tako ustrezno doživljanje in izražanje nekega čustva včasih oz. pogosto ne pripomore prav nič.

²¹ Poznamo tri temeljne oblike deficitarnosti emocij. (1) Potlačenje (represija) pomeni, da se čustvo ne doživlja, se pa posredno izraža skozi sanje, fantazije, občutke, lapsuse ipd. (2) Prikrivanje (supresija) predstavlja situacijo, ko se čustva doživljajo, vendar jih subjekt zaradi najrazličnejših razlogov zavesno ne želi izražati. (3) Pri emocionalnem primanjkljaju (defektu) pa sploh ni izgrajenih psihičnih struktur, ki bi omogočale doživljanje in/ali izražanje emocij. Najhujša oblika je t. i. aleksitimija (Milivojević, 2004a: 161–199).

²² Predstave o ljubezni se skozi fantazme o 'idealnem' Partnerju, Odnosu in Meni v tem odnosu oblikujejo že v otroštvu oz. mladosti, tj. v času, ko posameznik še nima dovolj informacij in izkušenj, ko še ni kognitivno zrel. Formirajo jih zlasti roditelska sporočila oz. zgledi, pa tudi druga sporočila iz okolja (svoj čas so bili npr. popularni doktor romani, v zadnjem času telenovele, v katere 'beži' nepredstavljava kopica ljudi). Prvi ljubezenski odnosi so praviloma dramatično srečanje predstave in stvarnosti, z drugimi besedami razočaranje. Kljub temu pa ne gre za ugotovitev absolutne veljavnosti. Predstave o ljubezni so namreč le potencialno disfunkcionalne,

zlasti prepričanje *kolikor večja je ljubezen, toliko večje je ljubosumje*.²³ Kot smo že ugotovili, se ljubosumje za razliko od zavisti pojavlja le v partnerskem odnosu, po drugi strani pa ne obstaja nikakršna povezava med intenzivnostjo ljubezni in intenzivnostjo ljubosumja. Nekateri ljudje v obstoj tovrstne zveze vendarle verjamejo, zato pojav svoje ali partnerjeve ljubosumnosti razumejo kot kvalitativni in kvantitativni 'dokaz' ljubezni.²⁴ Tipični vedenjski vzorci v takih razmerah so tisti, ki

kar pomeni, da lahko dve osebi, ki gojita enako predstavo, uresničita zadovoljujoč partnerski odnos, čeprav so možnosti za to majhne. Kot šolski primer na tem mestu navajam sadomazohistično dvojico (čeprav o sadomazohizmu po navadi govorimo v kontekstu spolnih deviacij), ki v odnosu potrjujeta svoji komplementarni predstavi. Disfunkcionalnost je zgolj v tem, da bo imel denimo sadist v življenju najbrž kar nekaj težav najti 'odgovarjajočega' mazohista (sicer so v ta namen dokaj razširjene sadomazohistične subkulture), kar lahko postane vir nezadovoljstva ali celo trpljenja. Najbolj problematično pri vsem skupaj je v resnici to, da osebe s togimi predstavami teh tudi po razočarajočih izkušnjah ne spremenijo, temveč še nadalje mrzlično iščejo ustreznega partnerja. Neločljivo povezan s tem je fenomen, da vsakdo izmed nas izraža ljubezen skladno s svojo predstavo o tem, kako naj bi se ljubezen (po/do)kazala, analogno pa zgolj takrat, kadar zaznamo tisto vedenje, za katerega smo prepričani, da izraža ljubezen, ko doživljamo, da smo ljubljene. Ljudje so tako trdno prepričani v pravilnost svojih koncepcij ljubezni, da porabijo velike količine energije za ignoriranje ali izkrivljanje življenjskih dejstev, ki se z obstoječo predstavo ne ujemajo. Gre za tipične obrambne mehanizme, ki ohranjajo subjektov referenčni okvir. Če zaokrožim – 'obrazec', ki dolgoročno privede do uničenja (ljubezenskega) življenja posameznika, ki ga obvladuje, imenujemo tetrada ljubezenskega uničenja: (1) partnerska oseba je za osebo najvišja ali zelo visoka vrednota; (2) oseba se ne zaveda obstoja lastne predstave o 'pravi' ljubezni in s tem posledično njenih vsebin; (3) predstava o ljubezni je pomembno izkrivljena, kar pomeni, da ima oseba velike težave pri iskanju partnerja, ki bi se vklopil v njeno predstavo in s katerim bi ustvarila želeni odnos; (4) predstava je rigidna, odporna na življenjska dejstva, ki ji ne ustrezajo. Naj navedem še nekaj najpogostejših (potencialno disfunkcionalnih) predstav o ljubezni, pri čemer se ne spuščam v njihovo obravnavo: 'ljubezen je smisel življenja', 'prava ljubezen se stalno občuti', 'v pravi ljubezni ni konflikta ne jeze', 'prava ljubezen je večna zaljubljenost oz. se vedno začne z zaljubljenostjo', 'v pravi ljubezen je seks fantastičen', 'ljubi se samo enkrat v življenju oz. do konca življenja', 'ljubiti je mogoče le eno osebo hkrati', 'prava ljubezen bo spremenila partnerja' (Milivojević, 2004b: 55–72, 105–113, 166–197, 209–228, 244–256, 264–272, 336–352). Wilksova (2007: 193) o t. i. skriptiranju emocionalnega zemljevida oz. v njegovem okviru predstav o ljubezni v družinah prim. Skynner in Cleese, 1994: 13–63.

²³ Pa tudi nasprotno prepričanje, da je vsakršen pojav ljubosumja očiten znak odsotnosti ljubezni.

²⁴ Kot (absurdno) zanimivost navajam dva člena iz Zakonika ljubezni, uveljavljenega na francoskih tleh v 12. stoletju. 21. in 22. čl. 'ugotavljata' naslednje: »Pravo ljubosumje povzroča, da ljubezenska naklonjenost stalno narašča.« »Sum in ljubosumnost, ki iz nje izvira, povečujeta ljubezensko naklonjenost.«

skušajo z ustvarjanjem najrazličnejših 'ugodnih' okoliščin povzročati lastno ali partnerjevo ljubosumje.²⁵ Psihoterapevtski antitezi sta dve: (1) ljubosumje ni znak ljubezni, temveč strah pred izgubo ljubezni; (2) kolikor je ljubosumnost intenzivnejša, toliko se ljubezenski odnos (subjektivno) doživlja kot slabši (Milivojević, 2004b: 359–365).

Družbena konstrukcija ljubosumja

ANTITEZA

*Previden je, prerok, ko absolutne
uvidi reže v nepopolnem svetu;
ni vsak potop kot zdrš k sanj obetu
vsebine dih ekstaze 'le' minutne ...*

Stališče, da se ljubosumja – tako kot preostalih čustev – učimo v procesu socializacije, predstavlja osnovo za sociološko raziskovanje emocij. Sociološki pristop k preučevanju čustev ne zanika bioloških, fizioloških in psiholoških determinant emocij, ponuja pa dodatno dimenzijo.²⁶ Nahtigalova (2006: 7) v enem silno redkih (ne samo

²⁵ Pri tem je seveda še posebej problematično, da je za sceno ljubosumja praviloma potrebna udeležba tretje osebe, ki je ob njenem izteku vsaj zmedena oz. doživlja neprijetnost, v najslabšem primeru pa postane celo objekt fizičnega nasilja ljubosumnega partnerja.

²⁶ Dihotomija razuma in čustev v zahodnem racionalizmu in razsvetljska ideologija o nadmoči razuma sta vplivala tudi na sodobno sociološko pojmovanje emocij. Moderni sociologi so v glavnem podcenjevali emocije kot predmet teoretiziranja in kot sestavino spoznavnega procesa. Pri oblikovanju temeljev discipline so se naslonili na razum kot temeljni instrument spoznavanja. Klasična sociologija ni v celoti izključila vprašanja čustev, vendar jih je pogosto obravnavala posredno, seksistično ipd., zato so ostajala na obrobju sociološko zanimivih tem. Ne samo v sociologiji, temveč tudi v filozofiji in teologiji so bile emocije oz. strasti, kot so jih teoretiki pogosto imenovali, v glavnem predmet zanimanja kot dihotomno nasprotje razuma, kot nekaj, kar razum pušča za seboj, presega, obvladuje in nadvladuje. Rešitev 'usode' čustev zahteva odloč(il)nejše vnašanje njihovega vprašanja v teorijo družbenega ter preseganje dualističnega razmejevanja razuma in emocij. Sociološki potenciali čustev kot predmetov raziskovanja so v prepletenosti družbenih in emocionalnih procesov, v vpletenosti družbenih oblik v emocionalne oblike življenja (družba v čustvih) ter v vpletenosti emocionalnih procesov v družbeno življenje (čustva v družbi). V sociološki perspektivi čustva niso izolirana notranja stanja posameznika in njegove biološke konstitucije, temveč pojav, katerega obstoj je odvisen od zunanjega družbenega sveta in družbenih odnosov, v katere vstopajo človeški akterji. Odprtost svetu pomeni, da so ljudje podvrženi fizičnim vplivom družbenih okolij in kulture, v kateri živijo. Kljub univerzalnemu obstoju emocionalnih elementov, tj. biološko

nadaljevanje opombe 26

določenih izkušenj na ravni emocionalnih vzburjenj (Heelas), čustva niso povsem nenaučena, genetsko utrjen vzorec reakcije (Elias), temveč so družbeno-kulturno oblikovane izkušnje, ki se konstituirajo (še) v družbenih odnosih in s kulturnimi sredstvi. Čustva so torej relacijski pojavi – izhajajo iz družbenih odnosov in so del 'emocionalnega scenarija' (Gergen), ki ga posamezniki, umeščeni v širše družbene strukture in procese, oblikujejo z drugimi. V čustvih kot družbeno-kulturnih pojavih se izražajo lastnosti in prakse, povezane z družbenimi odnosi, ter duhovna, naučena in skupna izkušnja – kultura. Kultura posreduje razumevanja čustev prek svojih zgodb, mitov, legend, vokabularjev, pregovorov, izrekov, neformalnih pričakovanj, družbenih norm, pravil čustvovanja, prepričanj, znanstvenih diskurzov, religiozних idej in drugih idejnih virov o čustvih. Čustva torej niso statična, temveč kulturno in zgodovinsko variabilna, kar kažejo tudi etnološki pregledi. Vključena so v konstrukcijo družbene resničnosti, kar pomeni, da organizirajo delovanja, ki strukturirajo in producirajo odnose. Sposobnost za čustvovanje je eden od ključnih dejavnikov vzpostavljanja in vzdrževanja družbenih stikov, interakcij in emocionalnih vezi, ki so v samem temelju družbenega življenja ter so osnova njegovega obstoja in trdnosti. Doživljanja bližine in naklonjenosti igrajo integrativno funkcijo, saj funkcionirajo kot afektivne vezi, ki zagotavljajo solidarnost in lojalnost skupnosti, notranje stabilizirajo skupino ter jo razmejujejo od drugih. Problemsko polje sociologije čustev obsega torej vprašanje družbene konstrukcije čustev in emocionalne konstrukcije družbenega življenja ter njuno dinamično prežemanje. Pri pojasnjevanju prve je treba razlikovati med družbeno konstrukcijo samih čustev in družbeno konstrukcijo idej o čustvih. Čustva so bila v različnih obdobjih evropske zgodovine predmet številnih razmišljanj, razlag in opisov, najpogosteje z namenom, da bi ljudi svarili in/ali obvarovali pred njihovo 'destruktivno' močjo. To je mogoče strniti v (vsaj) osem konstruktov oz. mitov o čustvih (Šadl, 1999: 24–74): konstrukt o čustvih kot neobvladljivih strasteh; konstrukt o animaličnosti čustev; konstrukt o čustvih kot fizioloških procesih; konstrukt o nasprotju med razumom in čustvi; konstrukt o 'dobrih' čustvih; konstrukt o čustvih kot individualnih in notranjih pojavih; konstrukt o desktruktivnih in nevarnih čustvih; konstrukt o čustvih kot ženskih lastnostih. Podobe kaotičnosti, nepredvidljivosti, nevarnosti, iracionalnosti ipd. so le občasno osvetlile posamične pozitivne vsebinske opredelitve. Čustva vendarle niso veljala za vsebinsko nepomembna družbena in moralna vprašanja, kar je npr. razvidno v krščansko-katoliški razlagi čustev. Krščanski avtorji se niso zavzemali za to, da bi odstranili oz. izkoreninili čustva ali strasti, kot so jih imenovali, temveč so si prizadevali za njihovo regulacijo in uporabo v doseganju pozitivnih (verskih) ciljev z dihotomijo 'svetih' in 'grešnih' čustev. Nepretrganost filozofske, krščanske in družboslovne kontinuitete v pojmovanju človekovih čustev kot kaotičnih, nepredvidljivih in nevarnih pojavov je mogoče razumeti v povezavi s politično pristranskimi konservativnimi težnjami, ki so usklajene z interesi vladajočih skupin težile k ohranjanju družbenega *statusa quo*. Simbolno so bila čustva povezana z vladanimi skupinami, medtem ko je bil (čustvom nadrejeni) razum izenačen z vladajočimi skupinami. Delitev med razumom in čustvi se je pokrivala s spolno delitvijo dela, ki jo je z ločitvijo med družino in ekonomijo organizirala in poglobila meščanska kapitalistična družba. Ženskam je v tej delitvi pripadlo delo čustev, s katerim so v zasebni sferi emotivnega zavetja v 'brezsrčnem

socioloških) del s področja ljubosumnosti (oz. kar čustvovanja)²⁷ v našem prostoru izhaja iz dveh osnovnih tez: (1) ljubosumje ni le naraven odziv, temveč je tudi družbeno in kulturno konstruirano čustvo, pri katerem lahko odkrivamo njegovo časovno in kulturno dimenzijo; (2) reprezentacije ljubosumja kot tudi ljubezni, spolnosti in partnerske zveze v slovenski svetovalni literaturi se spreminjajo skozi čas, skladno s širšimi družbenimi procesi in gibanji.

svetu' (Lasch) skrbele za emocionalne potrebe drugih (pogosto na račun svojih lastnih). Osrednjo vlogo v politiki čustev je torej igral mit o čustveni ženski in razumskem moškem kot kulturnem viru patriarhalnosti. V boj okoli pomenov čustev sta se v šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja spustila konservativna akademska literatura z retoriko nadzora čustev na eni strani in feministična teorija z retoriko mobilizacije in uporabe čustev na drugi. V stari grški kulturi je bila spočeta ideja in zahteva po nadzorovanju čustev in na njej so temeljile krščanska, razsvetljska in družboslovna ideologija, skratka vsa zahodna civilizacija. Šele v drugi polovici prejšnjega stoletja so se čustva polagoma izvila iz primeža obsojanj in strogih omejitev. Pogoje za ustvarjanje tega novega odnosa do čustev je mogoče najti v obsežnih družbenih spremembah v družbeno-ekonomskih in kulturnih strukturah modernih družb, v katerih čustva pridobi(va)jo bolj vidno mesto v družbenem svetu in večji poudarek. V tem smislu je mogoče govoriti o 'dobi čustev', v kateri je postalo pomembno priti v stik s svojimi občutki in čustvi, jih izražati ter se z njimi reflektivno ukvarjati. Čustva so vstopila v središče popularnega medijskega, ekspertnega in znanstvenega zanimanja. Množični mediji v zadnjih letih namenjajo veliko pozornost emocionalnim izkušnjam ljudi ter emocionalno pomembnim in čustva vzbujajočim dogodkom. Številne oblike sodobnega ekspertnega znanja, osnovane na psihologiji, terapevtski psihoanalizi in psihiatriji, producirajo, širijo in prakticirajo znanje o čustvih, praktične nasvete, tehnike in večšine urejanja čustev. Kljub temu so odmevi retorike nadzora čustev še vedno dovolj močni, da še danes vztrajajo kot ena od značilnosti oz. eden od trendov v sodobni emocionalni kulturi. Nadaljevanje afektivnega nadzora (Elias) je mogoče odkriti zlasti v javni sferi dela, medtem ko kulturni pritiski k formalizaciji čustvovanja, izražanja čustev in obnašanja v zasebni sferi izgubljajo pomen. Zaposleni so na delovnem mestu, predvsem pa v službah na področju (naraščajočih) storitvenih dejavnosti, ki vključujejo stike z javnostjo, v skladu s komercialnimi cilji in vodilno logiko dobička namreč zavezani k togemu, nadzorovanemu emocionalnemu stilu izvajanja svojih delovnih nalog. Glede na prevladujoč delež žensk v tovrstnih 'čustvenih' službah se reproducira eden od najbolj trdoživih zahodnih mitov o čustveni ženski ter dihotomija (moškega) razuma in (ženskih) čustev (Šadl, 1997: 236–241; prim. Nahtigal, 2006: 8–16).

²⁷ »Čustvijem, torej sem. Čustva so temeljni in neločljivi del koncepta človeka in človeške družbenosti. Biti človek je biti čustven: po kvaliteti in kvantiteti svojih afektivnih izkušenj je človek najbolj čustven med vsemi živimi bitji. Čustva skupaj z razumom (*Mislim, torej sem*) predstavljajo tisto, kar definira samo bistvo, človečnost človeka, so bistvena dimenzija njegove subjektivitete in konstitutivna sestavina družbenih odnosov. Kot temeljni vidiki človeške eksistence in družbe(nega) predstavljajo legitimen predmet vseh humanističnih in družboslovnih disciplin.« (Šadl, 1999: 9.)

Analize kulturne dimenzije ljubosumja se avtorica (*ibid.*: 17–25) loteva s primerjavo njegovih manifestacij v poligamnih oz. monogamnih družbah. V tem smislu ima ključno vlogo specifični kulturni kontekst (predvsem idejne in moralne vrednote celotne skupnosti), kjer je v primeru nekega afriškega poligamnega plemena močno poudarjen duh delitve tako materialnega kot tudi duhovnega in emocionalnega. Tako je povsem naravno, da lahko en moški ljubi več žena, med temi pa se ljubosumje ne pojavlja. Veliko vlogo pri tem igra (poleg ekonomskih in političnih razlogov za veliko družino) vzgoja, v procesu katere se otroci že v zgodnjem otroštvu naučijo deliti ljubezen in v tem vidijo tudi koristi. Nasprotno so 'pravila' v zahodni monogamni kulturi (vsaj do prvih desetletij 20. stoletja)²⁸ dovoljevala občutenje in/ali izražanje

²⁸ Nekje po l. 1920 je zlasti s feminističnimi pogledi na relacije med spoloma ljubosumje začelo dobivati negativen predznak – pomenilo je grožnjo razumu in dobremu okusu, osebnosti ter odnosu in ljubezni med (spolnima) partnerjema. K temu so močno pripomogle spremembe v pojmovanju in doživljanju spolnosti – tako s spoznanjem, da obstaja ženska seksualnost (ki sicer izhaja že iz 19. stoletja), kot z iskanjem užitka v spolnosti. Negativen pogled na ljubosumje je še dodatno okrepila spolna revolucija v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja. Na tem mestu se ne želim spuščati v razprave o (ne)obstoju seksualnih revolucij. Kanduč (1998: 51) denimo meni, da je na področju seksualnosti nesmiselno, pravzaprav skrajno domišljavo govoriti o revolucijah: »Tu so možne (in najbrž tudi zaželene) le postopne spremembe. Še več, spreminjanje stališč do spolnosti je skrajno težavno (in morda – vsaj na kratek rok – celo boleče). Spolna morala, dvojni standardi in spolne vloge so vtakane globoko v živo tkivo ljudi.« Prim. Wouters, 1998: 228–238, ki podobno označuje seksualno revolucijo zgolj kot začasni navidezni odklik od zakonitosti socialnih kodov in individualne vesti. Jessel in Moirova (2001: 131) trdita, da je seksualna revolucija osnovana na zablodi, da so tako moški kot ženske enako željni seksa. Odgovarjati na vprašanja o psihologiji spolov skozi prizmo dojemanja razmerja med ljubeznijo in spolnostjo bi terjalo obsežen spust vsaj na področji evolucije in razvojne psihologije, kar bi daleč preseгло obseg in namen tega prispevka. Zato si dovoljujem le splošno opazko, da je moškim v načelu bolj pomemben Seks, ženskam pa Odnos. Kljub temu se izkustveno dozdeva, da v zadnjem času ženske postajajo vse bolj seksualno iniciativne, včasih celo 'nasilne'. Ker gre za preširoko vzročno-posledično pojavnost, da bi se njeni razlagi v tej opombi pod črto lahko vsaj približal, le še navajam pomenljive besede omenjenih avtorjev (*ibid.*: 137): »S spozna(va)njem kako smo si (moški in ženske, op. S. K.) medsebojno različni, bi lahko storili prvi korak k medsebojnemu približ(ev)anju. To bi bila prava seksualna revolucija, za katero bi se bilo vredno boriti.« Skratka, proces detradicionalizacije je omogočil spreminjanje družbenih vlog spolov v zasebni intimni sferi. S pojavom pojmov *osebna svoboda* in *osebna izbira* se je oblikovalo pojmovanje ljubosumja kot osebne hibe ljubosumnega posameznika oz. posameznice ter kot grožnja partnerjevi osebni in spolni svobodi. Prav v tem so vidni učinki procesa individualizacije v intimni sferi. Poleg razumevanja ljubosumja kot osebne hibe posameznika pa na vpliv individualizacije

ljubosumja v vseh primerih zunajzakonskih razmerij. Kolikor bolj sta v neki družbi pomembni zakonska zveza in zasebna lastnina, toliko bolj bodo partnerji ljubosumni do potencialnih rivalov (Hupka in Ryan, 1990: 51–71; Harris, 2004). Zaključim lahko, da raziskovalci na tem področju soglašajo, kako močan je vpliv kulture na ocenjevanje resnosti grožnje, ki jo prinaša morebitna nezvestoba, posledično pa tudi na reakcijo prevaranega partnerja (Hatfield in Rapson, 2005: 179).

Časovno dimenzijo ljubosumja je potrdilo tudi raziskovanje njegovih reprezentacij v slovenskih tiskanih medijih v petdesetletnem obdobju (Nahtigal, 2006: 76–99). Ugotovitve so namreč pokazale na velike spremembe v pojmovanju nekaterih bistvenih elementov intimnih razmerij – zlasti monogamije in ljubosumja. Monogamnost je še v letih med 1956 in 1960 nastopala kot nespremenljiva vrednota oz. dogma, ki pa se je s širšimi družbenimi procesi (predvsem z individualizacijo in spolno revolucijo) vendarle začela spreminjati v dogovor med partnerjema – posledice niso bile vidne zgolj v intimni sferi posameznikov oz. parov, temveč tudi v spremembah v slovenski zakonodaji na področju zakonske zveze.²⁹ Vzporedno s tem so se spreminjale tudi reprezentacije ljubosumja – izrazito negativno pojmovanje se je pod vplivom spolne revolucije in

---

v emocionalni kulturi 20. stoletja kaže tudi povečano zanimanje za iskanje in učenje strategij obvladovanja ljubosumja. Upravljanje s tem čustvom postane izključno stvar posameznika oz. para (morda tudi tretjega v ljubezenskem/spolnem odnosu). Zagovorniki monogamnega partnerstva in dolgotrajne zakonske zveze pa so v vsem tem času zagovarjali pozitivno plat ljubosumja, ki naj bi pripomoglo k ohranjanju razmerja (Nahtigal, 2006: 59–75, poud. v orig.).

²⁹ Pred l. 1946 veljavna zakonodaja sploh ni omogočala razveze zakonske zveze – eden od zakoncev je lahko dosegel le ‘ločitev od mize in postelje’, vendar je bil zakon še naprej veljaven in zakonca se nista mogla znova poročiti. *Osnovni zakon o zakonski zvezi* iz l. 1946 je omogočil ločitev, vendar ob strogih pogojih in iz dovolj tehtnih razlogov. V prvi vrsti je zakon med subjektivnimi oz. krivdnimi razlogi navajal ravno prešuštvo: »Ako bi videli, da je moževo razmerje z drugo nepreklicno in da misli mož z njo navezati trajne stike, bo pa seveda najbolje, da gresta narazen. Tedaj pa vaš mož kot edini krivec za ločitev ne bo mogel postavljati nobenih pogojev glede otroka /.../«. Rahljanje obvezne monogamije v zakonodaji je zaokrožil *Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih* iz l. 1976, po katerem je (pri razvezi s tožbo) pomembno zgolj, ali je zakonska zveza nevzdržna, ne pa več, zakaj je nevzdržna oz. kdo je kriv za nevzdržnost (Zupančič, 1979: 188–247).

²⁹ Pred l. 1946 veljavna zakonodaja sploh ni omogočala razveze zakonske zveze – eden od zakoncev je lahko dosegel le ‘ločitev od mize in postelje’, vendar je bil zakon še naprej veljaven in zakonca se nista mogla znova poročiti. *Osnovni zakon o zakonski zvezi* iz l. 1946 je omogočil ločitev, vendar ob strogih pogojih in iz dovolj tehtnih razlogov. V prvi vrsti je zakon med subjektivnimi

individualizacije proti koncu osemdesetih letih spremenilo, zamenjalo pa ga je razlikovanje med 'zdravo' (za partnerski odnos pozitivno) in 'bolestno' (za partnerski odnos uničujočo) ljubosumnostjo.

Že v uvodu članka sem nakazal vprašanje, katere oblike ravnanja lahko označimo za varanje oz. katere posledično povzročajo ljubosumnje pri partnerju. Buunk in Hupka (1987: 12–22) sta preučevala kulturno determiniranost tovrstnega dojetanja z empirično raziskavo, ki je zajela več kot 2.000 ljudi iz ZDA, Madžarske, Irske, Mehike, Nizozemske ter bivših Sovjetske zveze in Jugoslavije. Spraševala sta jih, katere od naslednjih vedenjskih oblik ocenjujejo kot varanje oz. so zaradi njih ljubosumni: (1) flirtanje, (2) poljubljanje, (3) ples, (4) objemanje, (5) spolni odnos, (6) seksualne fantazije. Ugotovila sta, da intervjujanci zelo sorodno dojemajo ples, objemanje in seksualne fantazije kot neogrožajoče, medtem ko eksplicitno erotično obnašanje v obliki flirta, poljubljanja in spolnih odnosov vodi v intenzivno ljubosumnost.

Kmalu se bom vrnil k nekaterim raziskavam, ki so sledile zgoraj navedeni, saj so zelo relevantne za obravnavano tematiko. A vendar se moram pred tem v skladu z našo rdečo nitjo kratko posvetiti še nekaterim izsekom iz teorije evolucije, katere preučevanje je nedvomno vplivalo na oblikovanje razumevanja pomembnih razlik v psihologiji obeh spolov ter njihovih medosebnih odnosov.

Emocionalna in seksualna (ne)zvestoba – padec evolucionistične hipoteze?

SINTEZA

*Bojim se ne, klečim pred to Idejo ...
ki moč v navideznost bi zatajila ...
ki src bi dvoje v Razlog zaiskrila ...
ljubezni spela bi v poslednjo prejo!³⁰*

---

oz. krivdnimi razlogi navajal ravno prešuštvo: »Ako bi videli, da je moževo razmerje z drugo nepreklicno in da misli mož z njo navezati trajne stike, bo pa seveda najbolje, da gresta narazen. Tedaj pa vaš mož kot edini krivec za ločitev ne bo mogel postavljati nobenih pogojev glede otroka /.../« Rahljanje obvezne monogamije v zakonodaji je zaokrožil *Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih* iz l. 1976, po katerem je (pri razvezi s tožbo) pomembno zgolj, ali je zakonska zveza nevzdržna, ne pa več, zakaj je nevzdržna oz. kdo je kriv za nevzdržnost (Zupančič, 1979: 188–247).

³⁰ Kmet, S.: *Navideznosti*, celota kitic na začetkih poglavij, neobjavljeno.

Teorija evolucije postavlja temelje za moško promiskuiteto, saj je z njenega vidika še kako koristno povečati število pripadnikov vrste v vsaki mogoči situaciji – kolikor več je potomcev, toliko večje so možnosti, da se lastni geni prenesejo v naslednjo generacijo (Jessel in Moir, 2001: 162). 'Filozofija' žensk je drugačna. Če nekoliko karikiram – njim ni pomembna kvantiteta, temveč kvaliteta potomstva. Iščejo moškega z najboljšim genetskim materialom, ki bo pri vzgajanju in skrbi za naraščaj tudi (emocionalno) prisoten. Do povezav z različnim dožemanjem seksualne oz. emocionalne (ne)zvestobe med spoloma od tod ni več daleč.

Evolucijski biologi (npr. Buss *et al.*, 1992: 251–255) dokazujejo, da so bili moški in ženske skozi evolucijo programirani v smeri, da si v ljubezenskem odnosu oz. zakonski zvezi želijo različne stvari. Tako ni nikakršno presenečenje, da se spola razlikujeta tudi pri vprašanju, kakšne okoliščine vzbujajo ljubosumje. Moški ne morejo biti nikoli prepričani,³¹ da so otroci, v katere naj bi investirali vse, kar imajo, resnično njihovi, zato je zanje ideja o partnerici, ki se spušča v spolne odnose z drugimi, izredno ogrožajoča.³² Pod drugi strani so ženske, kot že rečeno, v prvi vrsti zainteresirane za kontinuirano partnerjevo podporo njim in potomstvu, zato jih z evolucijskega

³¹ V evolucijskem smislu seveda, pustimo ob strani sodobne t. i. teste očetovstva.

³² Zagovorniki evolucionistične teorije razlagajo, da je pri tistih živalskih vrstah, za katere je značilna notranja oploditev, pripadnik moškega spola ogrožen tako v pogledu verjetnosti starševstva kot investicije v tekmečeve gamete, če ima njegova partnerica seksualni stik z drugimi predstavniki moškega spola. Gre za adaptacijski problem, specifičen za moški spol – negotovost v zvezi z lastnim starševstvom. Moški tvegajo izgubo svojega časa, energije in virov, pa tudi neuspeh pri prenosu lastnega genskega materiala, če naraščaj ni njihov (Temnik, 2006: 9). Seksualna ljubosumnost pri moških se je razvila kot rešitev tega adaptacijskega problema. Moški, ki so bili indiferentni do seksualnega stika med svojo partnerico in drugimi moškimi, so bili po vsej verjetnosti v večji negotovosti v zvezi z lastnim očetovstvom, večkrat so investirali v gamete tekmecev in bili manj reproduktivno uspešni od moških, ki so bili motivirani za spremljanje namigov glede nezvestobe in za reagiranje na te namige, da bi zvišali verjetnost lastnega starševstva. Moški so se na svojo situacijo starševske negotovosti prilagodili s prizadevanjem za nadzor partneričine seksualnosti in z razvojem nagnjenosti k seksualni ljubosumnosti (Buss *et al.*, 1992: 251–255).

³³ Pripadnice ženskega spola pri vrstah z interno oploditvijo se v primeru partnerjeve seksualne nezvestobe ne soočajo z negotovostjo glede lastnega starševstva, lahko pa izgubijo partnerjevo predanost, čas in vire (kot npr. njegovo naklonjenost, pozornost, hrano, zavetje, zaščito ipd.), če jih ta investira v alternativne partnerice. Preusmeritev partnerjeve investicije na drugo samico in njen naraščaj pomeni visoko reproduktivno izgubo, še posebej v okolju, ki zahteva investicijo obeh

gledišča morebitno seksualno (neemocionalno) razmerje ne vznemirja, temveč je to možnost partnerjeve globlje čustvene (po-)/navezave s/na teknico.³³ Skratka, *evolucionistična teorija* povezuje moško ljubosumnost s seksualno nezvestobo partnerice, žensko ljubosumnost pa z emocionalno nezvestobo partnerja.

Med alternativnimi teorijami, ki razlagajo ljubosumnost, velja omeniti t. i. *double-shot hipotezo*. V skladu z njo moški težijo k temu, da seksualno nezvestobo ocenjujejo kot bolj vznemirjajočo (v smislu neprijetnega čustvovanja) zaradi tega, ker predpostavljajo, da je v primeru, če ima neka ženska spolni odnos z moškim, verjetno tudi čustveno navezana nanj. Ženske pa v večji meri verjamejo, da imajo moški lahko spolne odnose, ne da bi bili emocionalno vključeni. V njihovem primeru naj torej seksualna nezvestoba ne bi nujno pomenila tudi čustvene nezvestobe (DeSteno in Salovey, 1996: 367–372). Ženske predpostavljajo, da obstaja velika verjetnost, da bo imel zaljubljeni³⁴ moški tudi spolne odnose, zato jih čustvena nezvestoba bolj razburi in prizadene. Ko izražajo zaskrbljenost glede partnerjeve čustvene vpletenosti, torej hkrati odgovarjajo na dva tipa groženj – na eksplicitno čustveno nezvestobo in na osnovi lastne interpretacije predvideno seksualno nezvestobo (Nannini in Meyers, 2000: 117–123).³⁵

staršev za povečanje možnosti preživetja naraščaja. Tako je za ženske ena od osrednjih skrbi v okviru parjenja oz. reprodukcije identifikacija in zadržanje moškega, ki bi bil pripravljen in tudi sposoben dolgoročne investicije vanjo in v njeno bodoče potomstvo. Glede na podaljšan razvoj otrok so imele ženske, ki jim je uspelo moškega pripraviti do investicije v naraščaj, več možnosti za to, da njihovo potomstvo preživi, v primerjavi z ženskami, ki te investicije niso zahtevale. Verjetno je, da so skozi evolucijo človeka moški nadzorovali – in še naprej nadzorujejo – pomembne materialne vire v večini družb, dostop do materialnih virov pa je linearno in pozitivno povezan z redukcijo smrtnosti vseh družinskih članov (*ibid.*).

³⁴ Na tem mestu zgolj opozorilo na velik prepad med fenomenoma zaljubljenosti in ljubezni kot tudi na zaskrbljenost ob dejstvu, da ju veliko število ljudi enači oz. verjame vsaj, da je zaljubljenost praviloma uvodna faza ljubezni. Gl. Milivojević, 2004b: 123–149, 209–217.

³⁵ Skušal bom to na prvi pogled zapleteno zmešnjavo, ki so jo spletli zagovorniki hipoteze *double-shot*, nekoliko poenostaviti. Oba spola torej verjameta, da je seksualna nezvestoba posledica emocionalne, edina razlika je v domnevi, da imajo lahko moški spolne odnose brez čustvene navezanosti na spolno partnerico (kar navsezadnje dokazuje že evolucija). Med vsemi možnimi kombinacijami je tako (potencialno) neproblematična le seksualna nezvestoba moškega. DeSteno in Salovey (1996: 367–372) se potemtakem močno približujeta (vračata k) evolucionistični teoriji, vsaj z gledišča ženskega spola. Evolucijsko podobo 'kazi' le moška

Vračam se k poskusom empiričnega potrjevanja evolucionistične hipoteze. Buunk *et al.* (1996: 359–363) so scenarije ljubosumnosti prezentirali vzorcem oseb iz ZDA, Nemčije in Nizozemske. V primerjavi s čustveno nezvestobo so v vseh vzorcih moški v večji meri izbrali seksualno nezvestobo partnerice kot tisto, ki povzroča bolj neprijetno čustvovanje, pri ženskah pa je bilo nasprotno. Evolucionistično predpostavljena razlika med spoloma glede občutljivosti na seksualno oz. čustveno nezvestobo se je potrdila v medkulturnih razlikah na več kot 25 neodvisnih vzorcih, zajetih v osmih državah treh kontinentov – v ZDA, Aziji (Kitajska, Japonska, Južna Koreja) in Evropi (Avstrija, Nemčija, Nizozemska, Švedska).³⁶

Prav pred kratkim pa je bila sorodna raziskava opravljena tudi v Sloveniji. Zavedam se, da bi bilo izpeljevanje kakršnihkoli dokončnih zaključkov na podlagi zgolj enega preučevanja nadvse sporno, zato so v nadaljevanju nujni vsi dolžni zadržki. Vendarle pa gre za edino tovrstno raziskavo na naših tleh, ki si zasluži vsaj omembo že zaradi tega, ker je postregla s presenetljivimi ‘ugotovitvami’.

Rezultati, pridobljeni na vzorcu 275 študentov prvih letnikov različnih študijskih smeri Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani, evolucionistično-psihološke razlage niso podprli. Do pričakovanih razlik v odgovorih moških in žensk glede bolj vznemirjajočega tipa nezvestobe v partnerskih odnosih namreč ni prišlo pri nobenem vprašanju, ki se je nanašalo na izbiro dogodka, ki bi posameznika ali posameznicu bolj vznemiril oz. prizadel. Tako slovenski moški kot ženske so nenehno izbirali čustveno nezvestobo partnerja kot potencialno bolj vznemirjajočo in bolečo

zaskrbljenost nad emocionalno nezvestobo partnerice. Po Nanniniju in Meyersu (2000: 117–123) pa je moški zaskrbljen zaradi seksualne nezvestobe partnerice, ker ta implicira emocionalno, ženska pa je zaskrbljena zaradi emocionalne nezvestobe partnerja, ker ta implicira seksualno. Z drugimi besedami – ali po videnju avtorjev sploh obstajajo kakšne razlike med obema (pod)vrstama nezvestobe oz. sploh kakšne razlike med njunima dojemanjema pri obeh spolih? Osebo se mi dozdeva, da ne.

³⁶ Zagovorniki hipoteze double-shot so (pri)dobljene rezultate kritizirali, a vendar ... Rezultati seveda ne pomenijo, da se vsi moški in ženske razlikujejo med sabo, da se moški ne zmenijo za partneričino čustveno vpletenost z drugimi moškimi ali da so ženske ravnodušne glede partnerjevih spolnih odnosov z drugimi ženskami. Obe obliki nezvestobe sta vznemirjajoči in neprijetni tako za moške kot za ženske, še posebej v primeru, kadar ena oblika vpletenosti implicira drugo. Vendar rezultati študij kažejo, da je seksualna nezvestoba vendarle pomembnejša moškim, čustvena pa ženskam (Temnik, 2006: 9).

obliko nezvestobe v primerjavi s seksualno afero. Podatki kažejo na to, da je možno, da tudi predstavniki moškega spola (kar je sicer značilno za ženske) menijo, da jih bo partnerica bolj verjetno zapustila v primeru čustvene navezanosti na drugega moškega kot pa v primeru izključno seksualnega razmerja z drugim moškim.³⁷ Seksualna nezvestoba se torej ni izkazala za adaptivno primarni sprožitelj ljubosumnosti pri moških, kot bi to predpostavljali s stališča evolucionistične teorije, kar postavlja Slovenijo v položaj izjeme. (Temnik, 2006: 12–13.)

Po drugi strani bi bili lahko (pri)dobljeni rezultati posledica kulturnega prostora, iz katerega je bil vzet vzorec, kar bi nakazovalo na dokaj liberalna stališča do seksualnosti v našem prostoru (vsaj med mladimi, čeprav ne smemo prezreti dejstva, da je bil vzorec sestavljen le iz študentov Fakultete za družbene vede). S tem se ujemajo tudi ugotovitve študije o mladih, družini in starševstvu (Ule in Kuhar, 2003), ki je opozorila na liberalna seksualna stališča med slovenskimi študenti in njihovo močno podpiranje enakopravnosti med spoloma. Zaradi takšne naravnosti posledica ženske seksualne nezvestobe tudi v slovenski družbi ni tako huda oz. ni pogosto vzrok za potencialno zapustitev primarnega partnerja, kar vodi do nižje stopnje zaskrbljenosti glede tovrstnih afer. Ob zavedanju že omenjenih zadržkov do absolutnosti rezultatov obravnavane raziskave lahko vendarle postavimo domnevo, da je v slovenskem prostoru v nasprotju z evolucionistično teorijo izkušnja ljubosumnosti pri moških in ženskah bolj pod vplivom drugih intra- in interpersonalnih faktorjev, 'občutljivih' za socio-kulturni kontekst, v katerem ljudje živijo (*ibid.*: 13–16).

Sklep

Vprašanja nezvestobe in ljubosumja v partnerskih odnosih, ki je kompleksen fenomen, na katerega vplivajo tako evolucijski (genetski) kot družbeni (okoljski) ter individualni ('samodejavnostni') dejavniki, so in ostajajo tematika, ki bo še naprej burila duhove.

---

³⁷ Kot statistično pomemben se je v raziskavi izkazal dejavnik dolžine trenutne partnerske zveze. Daljše trajanje primarnega razmerja naj bi predpostavljalo višjo stopnjo čustvene intime in s tem manjšo verjetnost, da se bo partner(ica) na čustveni in (posledično?) seksualni ravni navezal(a) na neko tretjo osebo (*ibid.*: 15).

Ne samo pri raziskovalcih, ki skušamo vsak s svojega matičnega področja osvetliti vsaj nekatere delčke zanimivih spoznanj, temveč tudi oz. predvsem pri konkretnih ljudeh v konkretnih odnosih ljubezni. Dokler bo ljubezen most srca med ločenostjo in enostjo, kot pravi K. Keyes, se bomo z neprikrito strastjo posvečali na eni strani vsem lepotam medosebnih interakcij, na drugi pa vsem nevarnostim, ki jih prinaša tako občutljivo področje, kot so odnosi med spoloma. Čeprav je bil pričujoči sestavek primarno psihološko usmerjen, smo na nekaterih mestih lahko spoznali, kako so manifestacije partnerstva relevantne tudi s kriminološkega, viktimološkega in (kazensko)pravnega vidika.

Ljudje se večkrat vprašamo, ali vsakršen znak naklonjenosti, ki ga morebiti občutimo do tretje osebe, že predstavlja signalni alarm, da je v našem obstoječem razmerju nekaj narobe. Psihologi odgovarjajo, da ni tako.³⁸ Pravzaprav je povsem naravno, če doživljamo čustva simpatije do drugih ljudi. Ker vezani posamezniki ne hodimo po svetu z otopelimi čutili, vedno obstaja možnost, da srečamo človeka, ki bi lahko postal nič več in nič manj kot potencialni partner, morda si v to smer celo prizadeva ... A vendar ne smemo pozabiti, da sta osnovanje in ohranjanje odnosa v prvi vrsti racionalna odločitev, zato ni težko razumeti, zakaj zavrnitev ponujajočega se (novega) partnerja pomeni potrditev obstoječega razmerja in afirmacijo obstoječega partnerja kot (subjektivno) več vrednega.

Nobenega globljega razmisleka ne terja ugotovitev, da je vprašanje (ne)zvestobe stvar dogovora med partnerjema. Ljudje se imajo vso pravico odločiti, da svojega življenja ne bodo 'izživeli' v monogamnem razmerju, v primeru tovrstnih stremeljenj tudi čustvo ljubosumja praviloma ne nosi nobene teže. Kadar je zvestoba pomembna vrednota za enega ali oba partnerja, pa se že gibljemo na precej bolj trhljih temeljih. Razprave o tem, kako oz. če sploh se lahko zgodi kaj ne(za)želenega v smislu prevare ter kaj storiti, če se vendarle zgodi (zamolčati ali spregovoriti?), so navsezadnje vprašanja morale. Ali obstajajo okoliščine, ki bi izključevale odgovornost za nezvestobo, pa naj gre za emocionalno ali seksualno? Ne vem. Ker je tudi morala kompleksen fenomen, ki ga ustvarja vsak sam pri sebi, si dovoljujem na tem mestu ustaviti in prepustiti štafetno palico individualnim refleksijam.

---

³⁸ Gl. npr. Milivojević, 2004b: 34–35.

Literatura

Ambrož, M. (2003). Novo(odkrito) nasilje – psihično nasilje (med partnerjema). *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 54(1), s. 15–22.

Buss, D. M., Larsen, R. J., Westen, D., Semmelroth, J. (1992). Sex Differences in Jealousy – Evolution, Physiology and Psychology. *Psychological Science*, 3, s. 251–255.

Buunk, B. P., Hupka, R. B. (1987). Cross-Cultural Differences in the Elicitation of Sexual Jealousy. *Journal of Sex Research*, 23, s. 12–22.

Buunk, B. P., Angleitner, A., Oubaid, V., Buss, D. M. (1996). Sex Differences in Jealousy in Evolutionary and Cultural Perspective – Tests from the Netherlands, Germany and the United States. *Psychological Science*, 7, s. 359–363.

DeSteno, D. A., Salovey P. (1996). Evolutionary Origins of Sex Differences in Jealousy? Questioning the »Fitness« of the Model. *Psychological Science*, 7, s. 367–372.

Freedman, M. B., Sweet, B. S. (1954). Some Specific Features of Group Psychotherapy. *International Journal of Group Psychotherapy*, 4, s. 335–368.

Gardner, H. (1993). *Multiple Intelligences – The Theory in Practice*. New York. Basic Books.

Goleman, D. (1995). *Emotional Intelligence – Why It Can Matter More than IQ*. New York. Bantam.

Harris, C. R. (2004). The Evolution of Jealousy. *American Scientist*, 92, s. 62–71.

Hatfield, E., Rapson R. L. (2005). *Love and Sex – Cross-Cultural Perspectives*. Lanham, Oxford: University Press of America.

Hupka, R. B., Ryan, J. M. (1990). The Cultural Contribution to Jealousy – Cross-Cultural Aggression in Sexual Jealousy Situations. *Behaviour Science Research*, 24, s. 51–71.

Hvala, T. (2000). Uvod v teorijo svobodnejše ljubezni. *Emzin*, 10/1-2, s. 74–77.

Jessel, D., Moir, A. (2001). *Muški spol, ženski spol*. Zagreb: Izvori.

Kanduč, Z. (1998). Pravo, spolnost in nasilje – kriminološke in viktimološke perspektive. V Z. Kanduč, D. Korošec in M. Bošnjak, *Spolnost, nasilje in pravo*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, Urad za žensko politiko.

Kmet, S. (2007a). Kazenskopравни in kriminološko-psihološki vidiki (ne)učinkovitega izražanja jeze. *Pravnik*, 62/4-5, s. 231–252.

Kmet, S. (2007b). Ne/ustreznost (»družbene«) jeze v kazenskem pravu in kriminologiji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 58/1, s. 46–60.

Lamovec, T. (1984). *Emocije*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za psihologijo.

Milivojević, Z. (2004a). *Emocije – psihoterapija i razumevanje emocija*. Novi Sad: Prometej.

Milivojević, Z. (2004b). *Formule ljubavi – kako ne upropastiti sopstveni život tražeći pravu ljubav*. Novi Sad: Prometej.

Nahtigal, K. (2006). *Družbena konstrukcija ljubosumja (magistrska naloga)*. Ljubljana: K. Nahtigal.

Nannini, D. K., Meyers, L. S. (2000). Jealousy in Sexual and Emotional Infidelity. An Alternative to the Evolutionary Explanation – Statistical Data Included. *Journal of Sex Research*, 37, s. 117–123.

Primorac, I. (1999). *Ethics and Sex*. New York: Routledge.

de Rougemont, D. (1999). *Ljubezen in Zahod*. Ljubljana: Založba /*cf, Rdeča zbirka.

Salovey, P., Mayer, J. D. (1990). Emotional Intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*, 9, s. 185–211.

Skyner, R., Cleese, J. (1994). *Družine in kako v njih preživeti*. Ljubljana: Tangram.

Steiner, C. M. (1984). Emotional Literacy. *Transactional Analysis Journal*, 9, s. 26–37.

Steiner, C. M. (1996). Emotional Literacy Training – The Application of Transactional Analysis to the Study of Emotions. *Transactional Analysis Journal*, 26, s. 31–39.

Šadl, Z. (1997). *Čustva kot predmet sociološke analize (doktorska disertacija)*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Šadl, Z. (1999). *Usoda čustev v zahodni civilizaciji*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Temnik, S. (2006). Partnerska ljubosumnost v odnosu do čustvene navezanosti in seksualnosti. *Psihološka obzorja*, 15/3, str. 5–18.

Ule, M., Kuhar, M. (2003). *Mladi, družina, starševstvo*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

White, G. L., Mullen P. E. (1989). *Jealousy – Theory, Research and Clinical Strategies*. New York: Guilford Press.

Wilks, F. (2007). *Inteligentna čustva*. Kranj: Ganeš.

Wouters, C. (1998). Changes in the »Lust Balance« of Sex and Love since the Sexual Revolution (The Example of the Netherlands). V G. Bendelow, S. J. Williams (ur.), *Emotions in Social Life – Critical Themes and Contemporary Issues*. London: Routledge.

Zupančič, K. (1979). Pravna ureditev zakonske zveze, družinskih razmerij in načrtovanja družine. V A. Kristančič, I. Kovačič (ur.), *Svetovanje za skupno življenje*. Ljubljana: Delavska enotnost.

Pregledni znanstveni članek, prejet oktobra 2007.